

External Examiner's Report on the Dissertation of Mgr. Michal Zezula
Vybrané problémy vrcholně středověké transformace moravsko-slezského pomezí (ve
světle archeologických pramenů)"
submitted in 2019 at the Department of Philosophy

I. Brief summary of the dissertation

Rozprawa poświęcona jest transformacji morawsko-śląskiego pogranicza w XIII wieku na podstawie analizy struktur osadniczych i wybranych elementów kultury materialnej. Autor zestawił w niej charakterystykę dwóch ośrodków osadniczych, których przemiany obrazują przełom kulturowy u progu późnego średniowiecza. Pierwszy z nich to Holasovice identyfikowane z wczesnośredniowiecznym centrum osadniczym Gołęczyców. Kolejny stanowi Opawa, będąca najważniejszym ośrodkiem miejskim omawianego regionu. Uzupełnieniem analizy jest charakterystyka przełomu w garncarstwie XII-XIII wieku na pograniczu morawsko-śląskim, co zaprezentowane zostało na podstawie analizy znalezisk z pieca garncarskiego z Velkich Heraltic.

II. Brief overall evaluation of the dissertation

Ogólna ocena pracy jest pozytywna. Rozprawa spełnia normę pracy doktorskiej i można ją przeznaczyć do publicznej obrony. Wynika to przede wszystkim z postawionej tezy, dotyczącej charakterystyki przemian kulturowych na pograniczu morawsko-śląskim u progu późnego średniowiecza. Problematyka ta jest niezwykle istotna w kontekście przeobrażeń społecznych, politycznych i gospodarczych w dziejach Europy Środkowej. Szczegółowa charakterystyka tego zagadnienia dla omawianego w rozprawie obszaru zyskuje zatem walor w pełni naukowy i istotny dla badań historycznych. Na pozytywną ocenę pracy składa się jednak przede wszystkim sposób argumentacji autora, który dla analizy tytułowego problemu zestawił trzy wybrane przez siebie i kluczowe dla podejmowanej problematyki ośrodki osadnicze regionu. Analiza uzyskanych w nich rezultatów badawczych, mimo że są to dane tylko z kilku miejsc, pozwala w reprezentatywny sposób scharakteryzować przełom kulturowy i transformację ośrodków osadniczych w XII i XIII wieku. W toku postępowania badawczego Autor prezentuje poszczególne zagadnienia związane z przekształceniem struktury osady w Holasovicach, transformacji późnośredniowiecznej Opawy do ośrodka miejskiego wraz z jego rozplanowaniem. Analizuje także wybrane elementy kultury

materialnej jak zabudowa, wyroby codziennego użytku, a niewątpliwie najistotniejszy walor uzyskują źródła ceramiczne. Wobec tego wątku rozważań należy zauważyć, że niektóre elementy charakterystyki źródeł ruchomych mogłyby zyskać szerszy komentarz w tym tło porównawcze. Walorem pracy jest fakt, że Autor w zwięzły sposób prezentuje dane źródłowe, fachowo operuje informacjami ze źródeł pisanych oraz, co najważniejsze, trafnie interpretuje rezultaty badań archeologicznych w zakresie dziejów zasiedlenia i kultury materialnej omawianych ośrodków. Całość rozprawy uzupełniona jest czytelnymi rycinami i szeroką bibliografią.

III and IV. Detailed evaluation of the dissertation and its individual aspects with Questions for the Author

Lektura rozprawy Mgr. Michała Zezuli pozwala mi stwierdzić, że praca została przygotowana w sposób fachowy, zgodny ze sztuką archeologii średniowiecza, w tym nurtu badań urbanistycznych. Argumentacja została zaprezentowana w sposób przejrzysty, a Autor uwzględnił najpewniej pełen zakres problematyki związanej z przekształceniami ośrodków osadniczych na przełomie wczesnego i późnego średniowiecza.

Wartościowe dla przedmiotu rozprawy jest zestawienie ze sobą dwóch centrów osadniczych: starszego – powoli tracącego swą przewodnią rolę na rzecz młodszego – kształtowanego jako nowe centrum. Charakterystyka poszczególnych zagadnień związanych z tymi miejscami jest odrębna nie tylko jeśli chodzi o układ pracy, ale także w zakresie omawianych problemów. Inne kwestie są bowiem przedmiotem komentarza doktoranta w odniesieniu do Holasovic jak i Opavy. Sytuacja ta nie budzi zastrzeżeń, obydwie ośrodki rozwijały się przecież w inny sposób i nie można zaobserwować między nimi symetrii. Jedynym zagadnieniem umożliwiającym porównanie obydwu miejsc w miarę bezpośredni sposób jest jednak kultura materialna, w tym przede wszystkim przedmioty codziennego użytku oraz budownictwo. Autor prezentuje wyniki badań w zakresie zarówno architektury jak i odkryć używanych wyrobów, w tym głównie naczyń ceramicznych. Odnoszę jednak wrażenie, że poza prezentacją i charakterystyką znalezisk z poszczególnych ośrodków nie przeprowadzono pełnej analizy porównawczej asortymentu produkcji garncarskiej z Holasovic jak i Opavy, pod kątem określenia ciągłości lub rozbieżności wytwórczości. Istotnym argumentem byłyby tu dane uzyskane dla pieca garncarskiego z Velkich Heraltic, jednak są one zbyt wąskie, aby rozstrzygnąć te kwestie, a ich znaczenie dla problemu

transformacji dotyczy bardziej kształtowania się rynku wyrobów ceramicznych w średniowiecznej Opawie. Mając na uwadze dane analityczne i materiał ilustracyjny zauważyć należy, że nie zaproponowano jednocześnie reprezentatywnej bazy źródłowej dla obserwacji transformacji w strukturze używanych wyrobów. Nie opracowano zatem sekwencji chronologicznej ceramiki średniowiecznej, przynajmniej z omawianego tu okresu formowania się Opawy.

Wobec pozostałych zagadnień kultury materialnej, dotyczących asortymentu używanych wyrobów można odnotować, że zagadnienia te opatrzone zostały szerszym komentarzem, ale nie zostały one scharakteryzowane na reprezentatywnej (statystycznie istotnej) kolekcji znalezisk. Spośród poruszanych kwestii szeroko i wyczerpująco omówione zostały kwestie roli budowli sakralnych i zgromadzeń klasztornych w kształtowaniu przestrzeni analizowanych ośrodków. Aspekt ten scharakteryzowano także jeśli chodzi o kwestie warsztatu budowanego. Jeśli chodzi natomiast o budownictwo świeckie, to zostało ono omówione tylko w odniesieniu do Opawy. Istotne znaczenie mają jednak w tym przypadku zaprezentowane przykłady kształtowania się budownictwa mieszkalnego w analizowanym ośrodku miejskim. Pozostałe z aspektów kultury materialnej zostały scharakteryzowane w sposób poboczny dla głównego nurtu rozważań. Mimo to pewne konkluzje zaprezentowano odnośnie stosowania naczyń szklanych, kafli, miejsc produkcji rzemieślniczej oraz wybranych elementów wyrobów luksusowych i oznaczeniu symboliczno-religijnym (plakietki pielgrzymie). Istotnym i pozytywnym aspektem rozprawy jest odniesienie się do wyników badań specjalistycznych z zakresu archeobotaniki, archeozoologii i dendrochronologii. Zaprezentowane w ten sposób dane, mimo iż poboczne dla głównego nurtu rozprawy stanowią cenne informacje źródłowe.

Analiza dwóch głównych problemów poruszanych w rozprawie (transformacji ośrodków osadniczych i transformacji kultury materialnej), mimo że przeprowadzona klarownie i fachowo, nastrocza pewnych trudności w interpretacji celu rozprawy i jej zakresu tematycznego. Z jednej strony zyskujemy bowiem obszerny opis przemian osadniczych, które zachodzą między Holasovicami a Opawą. Problem zmiany rangi i transformacji wymienionych ośrodków jest zatem bez wątpienia kluczowy dla Autora i tezy rozprawy. Z drugiej strony obocznie do tego przeobrażenia wyeksponowana została kwestia przemian w produkcji ceramicznej. Zagadnienie to zostało połączone przez Autora z kwestią zmian w kulturze materialnej. Jest ona teoretycznie powiązana z tytułowym celem rozprawy, ale zasadniczo dla pełnej analizy zagadnienia stanowi w zasadzie odrębny problem, który winien być rozpatrywany na podstawie reprezentatywnej podstawy źródłowej w tym badaniach

specjalistycznych. Rozumiem jednak, że decyzja Autora – choć wymaga komentarza o przyczynę takiego działania – wzbogaciła tok rozważań. Warto jednak zaznaczyć, że sama analiza transformacji Holasovic i Opawy byłaby wystarczająca dla opisu przemian osadniczych między centrami morawsko-śląskiego pogranicza w XIII wieku.

Charakter rozprawy wymagał od Autora korzystania zarówno ze źródeł historycznych jak i archeologicznych. Autor opatrzył poszczególne rozdziały charakterystyką danych ze źródeł pisanych informujących zarówno o zasadniczych dla regionu przekazach źródłowych, jak i danych szczegółowych dotyczących np. kształtowania się struktury parafii w obrębie Opawy, transformacji miasta i jego zmian w ciągu późnego średniowiecza. Zaprezentowane przykłady pozwalają stwierdzić, że profesjonalnie operuje on danymi źródłowymi, które często zestawione są ze sobą i zawsze opatrzone przypisami. Takie nimi operowanie pozwala stwierdzić, że Autor obeznany jest sytuacją polityczno-społeczną regionu w średniowieczu oraz dostępną w tym zakresie literaturą przedmiotu. Fachowo operuje on także danymi archeologicznymi i to na wielu różnych poziomach.

Rozprawa w znacznej części (konkluzja na podstawie lektury bibliografii) oparta jest o wyniki badań prowadzone przez Autora, który sytuację archeologiczną analizowanych ośrodków zna z autopsji. W pracy był on jednak z konieczności zmuszony do korzystania z opracowań innych badaczy. Dotyczy to przede wszystkim części danych uzyskanych z Opawy, co widoczne jest szczególnie w zakresie prezentacji planów i profili nawarstwień kulturowych, umożliwiających rekonstrukcję poszczególnych struktur osadniczych, jak np. zabudowy miejskiej Opawy w XIII-XIV wieku.

Pod względem formalnym praca jest spójna. Logiczna jest konstrukcja poszczególnych rozdziałów i struktura podrozdziałów. Prawidłowo i konsekwentnie wykonano przypisy bibliograficzne. Przed ewentualnym drukiem rozprawy należałoby jeszcze powtórzyć korektę techniczną związaną z podwójnymi spacjami, interpunkcją itp.

Na sam koniec oceny rozprawy pragnę podkreślić, że jakkolwiek byłem w stanie podjąć się oceny warstwy naukowej pracy, to szczegółowa jej ocena pod względem językowym była dla mnie niemożliwa. Jako osoba nieoperująca językiem czeskim, a znająca go jedynie z czytania, nie jestem w stanie wychwycić istotnych w warsztacie badawczym humanisty aspektów językowych. Pomimo tego problemu lektura pracy pozwala mi stwierdzić, że argumentacja jest przeprowadzona w sposób przejrzysty. Przejrzysty jest również materiał ilustracyjny, a wyjątkiem są tu pojedyncze słabo czytelne ryciny związane z odkryciami w piecu garncarskim z Velkich Heraltic.

V. Conclusion

Ogólna ocena pracy jest pozytywna. Rozprawa spełnia normę pracy doktorskiej i można ją przeznaczyć do publicznej obrony. Problematyka transformacji centrów osadniczych u progu średniowiecza jest niezwykle istotna w kontekście przeobrażeń społecznych, politycznych i gospodarczych w dziejach Europy Środkowej. Szczegółowa charakterystyka tego zagadnienia dla omawianego w rozprawie obszaru zyskuje zatem walor w pełni naukowy i istotny dla badań historycznych. Analiza uzyskanych przez Autora rezultatów badawczych, mimo że są to dane tylko z kilku miejsc, pozwala w reprezentatywny sposób scharakteryzować przełom kulturowy i transformację ośrodków osadniczych w XII i XIII wieku dla omawianego regionu.

27 sierpnia 2019 r.

/-/ Michał Starski